
térzene I.

BÁLINT BÉLA

IDŐRENDI ÁTTEKINTÉS

„Az a lelkes csoport, amely Zentán évek óta lankadatlan szorgalommal roppant hasznos munkát folytat — működésének kézzelfogható eredményei többek között a Zentai füzetekben jutottak nyilvánosságra —, s lekötelezte egész közösségünket azzal, amit kultúránkért tett, most, a néprajzi gyűjtés és hagyományaink bemutatása és ápolása mellett a jelen irodalma felé fordult.” — kezdi Tomán László a *Térzene* c. verseskötet bemutatását.

Az imént említett kötet azonban már egy emelet, nem pedig a földszint, az indulás, a csoport életében. A fonalak jóval mélyebbről indulnak.

Hét évvel a *Térzene* kiadása előtt, 1964-ben napvilágot látott a *Tribina* című lap, Molnár József, Vicei Károly és Balogh István szerkesztésében. A próbálkozás azonban ennél a pontnál, a kezdetnél megakadt. A második szám már nem jelent meg, helyette 1965 márciusában egy újabb ifjúsági lap, a *Mi*.

A *Mi*t a zentai nyomda ifjúsága nyomta, magyar, illetve szerbhorvát nyelven. Tudósításokat, riportokat — másrészt szépprózát, verseket, kritikát tartalmazott. „Korántsem száraz, beszámolószerű bültén ez. Helyet kapnak a fiatal tollforgatók, rajzolók, humoristák és karikaturisták is. Most már merészebben merem kimondani a célt: Írni akarunk a fiatalok mindenféle tevékenységéről!” — szól a vezércikk írója az olvasókhoz.

A szerkesztő bizottság tagjai Balogh István (fő- és felelős szerkesztő), Deli József, Gombos István és Molnár József voltak. De ez az indulás is csakhamar zsákutcába tévedt, a lap kiadása megrekedt.

1966/1967 telén egy, az előzőektől sokban eltérő mozgalom kap életre. Cs. Simon István és Vicei kezdeményezésére beszélgetések, megbeszélések folynak egy zentai folyóirat megindításáról. Hamarosan címe is van: *Rovás*.

Ebben az időben Újvidéken már teret hódított az *Új Symposion*; a *Rovás* nem egy ellenpontot lett volna hivatott képviselni, csupán térlehetőséget.

A kezdeményezők körirat útján segítségért folyamodtak a környező községek Ifjúsági Szövetségéhez, a könyvtárakhoz (zentai, adai), továbbá vállalatokhoz, bizva azok esetleges anyagi támogatásában. Az adai ISZ és könyvtár, valamint a csókai ISZ ígéretet is tett, hogy támogatni fogja a mozgalmat. Zentán, a József Attila Kultúregyesület épületében a „folyóirat” (hiszen még nem indult útjára) szerkesztőségi irodát kapott. A csoport tagjai felvették a kapcsolatot az *Új Symposion*nal, melynek munkatársai támogatásuk felől biztosították az indulófélben levő *Rovás*t. A kapcsolatok idővel tovább bővültek: a zágrábi Ady Endre Irodalmi Csoporttal és a szegedi Egyetemi Irodalmi Színpaddal léptek összeköttetésbe.

Közben a környező városokban, Zentán, Becsén, Adán előfizetőket, gyűjtöttek a középiskolás diákság körében. Noha az első szám anyaga készen állt a nyomtatásra, a lap mindmáig nem látott napvilágot.

Az újvidéki Ifjúsági Tribün meghívja a csoport tagjait, kik *Rovás* címmel bemutatkozó-estet tartanak. A „zentai különítmény” mellett, az est résztvevői közt találkozzunk Jung Károly, Podolszki József és Juhász Erzsébet nevével is.

Bányai János értékelt a fiatal költők teljesítményét, egy „új nemzedék” létének kérdését vetve fel. Értekezésének egy, a *Rovással* kapcsolatos mondata élénk, nyilvános levélváltást eredményez Bányai, illetve Kiss Mihály, a zentai községi szakszervezeti tanács tagja közt, a *Rovás* indulását és a „bürokratikus ellenállás” viszonyát vizsgálva. „Mindenesetre hasznosnak tartom ezt a levélváltást a nyilvánosság előtt, mert esetleg elősegítheti a *Rovás* körüli társadalmi feladatok megoldását. És talán fényt deríthet az »esetleges bürokrácia« tevékenységére” — fejezi be válaszáat Bányai.

Azonban tévedett: mert a folyóirat a próbálkozás, tervezgetés szintjén marad. Valamivel később Keresztényi József a *Magyar Szó* zentai oldalán a következőket írja: „Néhány hónappal ezelőtt sokat vitáztunk egy irodalmi folyóirat, a *Rovás* kiadásáról. Végül is olyan határozatot hoztak, hogy a fiatalok lapja nem lehet kizárólag csak irodalmi-művészeti folyóirat.”

1968: a *Rovás* véglegesen elvetve, helyette újból a *Mi*, azzal a változással, hogy a lap külön irodalmi mellékletet — *Rés* — tartalmazott. „Örömmel üdvözölhetjük ezt az eléggé terjedelmes, 16 oldalas, és ízlésszerűen készített újságot, amely a zentai kiadványok hírnevét csak öregbíti. Itt azonban hadd tegyük mindjárt hozzá azt is, hogy ugyanakkor reméljük, hogy ez a havi folyóirat nem tiszavirágéletű lesz, mint amilyen volt jó néhány elődje.” — Egyben biztat s int Keresztényi imént említett írásában.

A lap újból két nyelven jelent meg. Főszerkesztő Balogh István, technikai Benes József, a *Rés* rovatot Soós József vezette. A későbbiek folyamán a fő- illetve technikai szerkesztő helyét a fiatalabbak: Bálint Béla, illetve Tari István veszik át. A lap a 9. számmal megszűnt, de nem az irodalmi mozgolódás is, amit elindított.

1969 májusa — „E dúr világ ellen”, tárlat a zentai Művelődési Ház

kiállítási termében. A szervezők: Benes, Tripolsky Géza, Soós és Vicei. A tárlat kettős jellegű volt, a szó és a szín szimbiózisa. Nem szorult a terem négy fala közé, nagy visszhangot keltett Vajdaság-szerte.

„Kép és vers egyszerre, közös irodalmi-képzőművészeti kiállításon jelent meg Zentán — olvashatjuk Tripolskynak a zentai művésztelep munkásságát összefoglaló írásában. — A kezdeményezők több beszélgetés után körlevelet küldtek az íróknak és képzőművészeknek. Az előbbiektől verssorokat és rövid prózai szövegeket kértek, az utóbbiakat arról értesítették, hogy hamarosan szövegeket kapnak, melyeket képpé kellett transzponálni... kimondtuk, hogy a képzőművészekről nem illusztrációkat várunk, hanem vers ihlette önálló alkotásokat. A kettős alkotás létrehozására egy ember is vállalkozhatott... Ha a szervezőknek módjukban lett volna nemcsak az irodalmi szövegeket eljuttatni a festőkhöz, hanem a műalkotásokat is bemutatni az íróknak, akkor az alkotási sorrend kétirányú lehetett volna, tehát a kép is inspirálta volna az írókat.”

A kiállításnak voltak más, ettől talán komolyabb fogyatékosai is, melyekre Sáfrány Imre a következőképpen mutatott rá: „Tehát e figyelemreméltó kezdeményezés bántó többsikúságáért semmiképpen sem okolhatjuk a kiállítókat, hanem a szervezőket... Gondosan megtervezett, megszervezett és megkomponált tárlatokon lehet csak vajdasági szinten is érvényre juttatni a zentai tárlat által előterjesztett képzőművészeti módszerket és felfogásokat.”

„A terem közepén elhelyezett és kifestett autókarosszéria-roncs jelentette a szenáció olcsóbb fajtáját. Az ötlet és a megoldás hirtelensége folytán nem lett abból színes plasztikai alkotás, és kilógott a tárlat anyagából.” — jegyzi meg Tripolsky is, a szervezők egyike.

Egészében, eltekintve az említett és fel nem sorolt hiányosságoktól, pozitív és építő jellegű próbálkozásról beszélhetünk. Ezt vallotta, az eredményeket kidomborítva, Bori Imre is: „A képek ugyanis nem szokványos versillusztrációk, úgy is mondhatnánk, hogy a festők (Ács József, Benes József, Kapitány László, Baráth Ferenc, Maurits Ferenc, Guelminó Valéria és Csernyik Attila) az elébük került verseket, verstördékeket egészen szabadon kezelték, és úgy közeledtek hozzájuk, mint ahogy a „természeti tárgyakhoz” is közeledni szokott a modern művész.

Itt azonban még nem ért véget az „E dúr világ ellen” mozgalom. Részben Bori ajánlatára, másrészt a szervezők ráébredése folytán, az anyag a Fórum kiadóhoz került. Néhány évig (tudomásunk szerint 1973-ig) szerepelt is az az évi tervekben, de ismeretlen okokból, talán a szervezők mulasztása folytán, sohasem látott napvilágot a kiadásra javasolt kötet.

1970: megbeszélés a zentai Művésztelepen az említett kiállítás anyagától független versválogatás kiadása ügyében. Az elsődleges meghatározó, a költők összevonására: a helyi tényező, tehát a Zentán élő fiatal költők kötete legyen az. A cél minél szerényebb anyagi keretek közt, de színes, tartalmas füzet megteremtése.

A következő év, 1971 tavaszán napvilágot lát a kötet, címe: *Térzene, Versek*.

„Nem ünnepi sétálók tarka tömegének, de a gondok terhe alatt egy percre megállóknak csendül fel zenénk, s ha néhány véletlen arrajáró

meghallgatta, majd tovább dúdolja magában némelyik dallamot, úgy érezzük, már nem is hiába szólalt meg a muzsika.” — olvashatjuk az előszóban.

Noha tartalmilag, mint említettük, független az „E dúr világ ellen” anyagától — mégis fellelhető némi rokonság a jelzett tárlat és a *Térzene* kötet közt: a már taglalt kettősség, az irodalom és a képzőművészet szimbiózisa. Hiszen már maga a tény, hogy a műmellékleteket öt festő: Ács József, Benes József, Benes László, Papp Miklós és Tari István készítette, erről tanúskodik.

Versek, rajzok: *Térzene* — mutat a két, konvergens irányra Tomán László ismertetőjének címével.

„Még nem tudom, hogy Bálint Béla hömpölygő emlékei, Balogh István misztikus triptichonja, Homolya Ernő bizarr önéletrajza, Molnár Csikós Attila önmegtagadó sűrítéssel meggyónt kéjes éjszakája, Raffai Ferenc beates mitológiai játéka, Cs. Simon István szatirikus képe, majdnem karikatúrája a szindikátteremről, Sinkovits Péter menekvő és szomorú meditatálása a meg nem születő világ felett, Soós József kétszer tízévesen és szenvtelenül megnyilatkozó életkeresése, Szinta János múltat idéző és a jelent számán kérő balladás sorai a zentai kis utcákról, Tari István homokvárak felett és homokvárak között nem is olyan szelíden sompolygó Tiszáját, vagy Vicei Károly alig sejthető zenei elemekkel átszótt szigorú össze tetszik-e jobban.” — mutatja be egyúttal Lévay Endre a kötet tizenegy költőjét.

A *Térzene* gyűjtőpontjában kristályosodott ki a ma is meglevő író-összetétel, néhány név elmosódásával — a már akkor ismert, felfelé ívelő Raffai és Soós, továbbá a kibontakozó Homolya, illetve Szinta személyében. A *Térzenéből* fejlődtek ki az újabb megnyilvánulási formák: az egyéni, illetve szűkebb kör kiadványai, a nyilvános fellépések. És nem utolsósorban lényeges a kötet címe, melyről a csoport a *Térzenések* elnevezést kapta.

A csoport, *Térzenések* címmel, első irodalmi estjét Zentán, szabadtéri dobogón tartotta 1971 októberében. A fellépést miniatűr „térzene” előzte meg, a tűzoltózenekar tolmácsolásában, a zene hullámhosszain alakítva ki a kellő kontaktfelületet közönség és író között; ezután következett a happening-jegyeket hordozó est.

1973 áprilisában Újvidéken, az Ifjúsági Tribün klubhelyiségében zártkörű fellépés a színjátszó középiskolások számára. Szloboda János a csoport tagjait bemutató összefoglalójával, Benes viszont nagy érdeklődést keltő képzőművészeti blokkjával jelentkezett, a költők írásaiból olvastak fel.

1973 őszén jelent meg Balogh István önálló verseskötete, *Egyedül a napon* címmel.

Még az év őszén, Zentán, a művésztelep kiállítási termében, majd 1974 januárjában ismét az újvidéki Ifjúsági Tribünön tart egy-egy író—olvasó találkozót a csoport, ez utóbbin Bálint Béla, Tari István és Vicei Károly személyében.

1974 április: előadások Adán, illetve Moholon, melyek jellegzetessége az összegyűlt gyermek-közönség s az ehhez idomuló anyagválasztás.

Közben folyik egy terjedelmében hosszabb, tartalmilag szilárdabb műsor anyagának összegyűjtése, megkomponálása. A kiválasztott versek, próza egy része posta útján Hódmezővásárhelyre kerül, ahol majd fiatal

előadóművészek, szavalók tolmácsolják a postázott küldeményt. A hódmezővásárhelyi városi könyvtár épületében realizálódik az est, május első napjaiban, Bálint Béla, Balogh István, Molnár Cs. Attila, Cs. Simon István, Tari István és Vicei Károly közreműködésével. Szloboda János bemutatja a csoport tagjait, értékeli munkásságukat, Benes József diafelvételekkel, sajátos technikával készített rövidfilmjeivel egészíti ki az irodalmi műsort.

1974 novemberében, ismét Újvidéken, Bálint Béla, Tari István és a Térzenések felé hajló Szűgyi Zoltán olvas fel novelláiból, prózaverseiből.

1975 júniusa — újabb magyarországi vendégszereplés, Hódmezővásárhelyen, illetve Deszken. Versek, kispróza, novellák két vásárhelyi fellépés keretén belül; Deszken, az ott élő szerb ajkú közönség előtt két-nyelvű irodalmi műsor, magyar, illetve szerbhorvát nyelven. Ez alkalommal a csoporttal tart a zentai származású Tanja Kragujević belgrádi írónő, és a napjainkban kibontakozó Csányi Erzsébet is.

*

Ez az értekezés, mint ahogyan a felhalmozott adatokból kitűnik, elsődlegesen a megismertetés feladatát tűzte ki céljául, igyekezve minél objektívebb, valóbb képet reprodukálni a megfestésre „ítélt” valóságról. Ítélt — ugyanis egy feszes hártya, a kereten feszülő kép, sohasem lehet azonos a valósággal (a modell a tárggyal), csupán részletek kiragadására illetve elfojtására képes.

A festő komponál: a meglévő elemeket egymás alá, mellé, fölé helyezi kísérletezései során, mely folyamatban a lényegbevigő és tipikus motívumokat igyekszik kidomborítani.

Mint ahogyan a hangversenyt is szögletesre szabja a terem négy fala, ugyanígy mi is folyton megszorításokba, buktatókba ütközünk, s csak a falak keretén belül szerkeszthetjük, formálhatjuk a rendelkezésünkre álló nyersanyagot.

A továbbiakban, néhány mondat erejéig, képet próbálunk formálni egy-egy költő — Balogh, Tari, Vicei — munkásságáról.

VICEI KÁROLY

„mégis
gallérba süllyedt nyakkal
kődöt harapva
nádtetős házak tövén
rőthajú lánnyal lapítok
kérdőjel vagyok a sok pont között
a sok pont között”

Kérdőjel, a sok pont között — vallja önmagáról Vicei.

Valóban ellenpont, de nem is annyira költői mibenlétével, mint inkább emberi magatartásával, viszonyulásaival a dolgok iránt. A sok pont között: nem felkiáltójelel vagy más, hasonló ütőerejű szimbólum — csupán

kérdőjel. Már ez is eretnokség. Ingadozásról, bizonytalanságról azonban szó sem lehet, a *kérdőjel* csak a költői szemérem szüleménye.

Vicei képtelen beleolvadni a terepszín árnyalataiba. Inkább választja a *kontraszt* önkínzó szerepét életfelfogásának, mint a csendes békekészséget — ám egyben lazítást is — jelentő *kiegészítőszin* státusát. „Nem föltétlenül a barlangot utánzó ház, az állkapcsot utánzó fog a legjobb.” — írja Tamás A., esetleges kételyeinket megcáfolva.

Mindez természetesen rányomja bélyegét Vicei költészetére is, sokszor a lázadó, máskor csak a pesszimista lelket tárva elénk. Pesszimizmusa néha cinizmussá fejlődik, groteszk módon viszonyul a dolgok iránt: megpróbálja változtatni környezetét, próbálkozik — végül sikerül: környezetet változtat.

Vicei költészetét két — egymástól élesen el nem határolt s nem azonos terjedelmű — fejezetre tagolhatjuk. Az első verstípusra jellemző a spártai tömörség, cikornyátlanság — még a mozgások is mozzanattá dermednek, tehát pillanatfotók. A másik típust képezik dagályos, elhalmozott, szecessziós jellemvonásokkal bíró versei.

Az első, terjedelmében nagyobb periódus tipikus állomása — egyben ars poeticája — az Adalék:

„vers úgy is keletkezhet hogy
reggel-dél-este tengelyénél fogva
elforgatunk egy napot
mindaz amit
centripetális emlékezetünk visszatart
anatómiája lesz a versnek”

Komlós A. szerint: „A dal akkor születik, amikor a világ a lélekben pillanattá tömörül.”

A dal, vers éppen ezen tömörsége révén nyer szilárdabb halmazállapotot, kitör a nap reggel-dél-este tengelyforgásából, leküzdve a gátló vonzóerőket, időtlenné válik, „úgyszólván időfölötti” — folytatja Komlós.

A költeményt vizsgálva, két egységre bonthatjuk:

1. a probléma felvetése
2. a válasz, a kulcs.

A probléma: a vers, a vers keletkezése. A kérdés csak közvetve, indirekt formában hangzik el, egy látszólagos — de csak látszólagos — válaszba „öltöztetve”. Lényege, hogy mi módon lesz abból vers, ha egy reggel-dél-este tengelyénél fogva, egy szemügyre vett napot próbálunk megszütni, lebontani.

A tényleges megoldás, a válasz a három utolsó sorban fogalmazódik meg: mindez, amit emlékezetünk képes magához rántani, kimenteni a forgásból — váza, anatómiája lesz a versnek. A dolgokat tehát szemcséikre bontjuk — kiragadjuk a legalkalmasabbnak vélt pillanatot, hogy az később hosszú órákra engedjen következtetni.

Sőt, már a vers építőelemeit összevetve is felfigyelhetünk kettősségére. Az első rész fókuszában fehér, tisztán csengő szavak — reggel, dél, nap — állnak; ellentétben az összetett, komplex kifejezésekkel — centripetális, anatómia —, ahogyan ez a tartalomhoz is hűen idomul.

És végül, ami a hat sorba tördelt gondolatot az ötlet fölé, a vers szint-

jére emeli: a szókapcsolatok. Merész, újszerű szókapcsolatok. „Optikai csalódás azt hinni, hogy a költőiséget a vers valami sajátos szókinccsel éri el... csak nagyerejű szókapcsolatokat kíván.” — írja Komlós.

A barátok: ha valaki „kérdőjel... a pontok között”, kire számíthat, ha egyáltalán teheti, mintsem a talán még meglevő barátaira.

Viceinél azonban a barát szó eredeti jelentéséből csak a terminussal spontánul együttjáró hangulat, melegség marad meg. Az is csupán információ, kommunikációs kapocs. Az olvasó egy lehetősége, hogy „beleöltözhessen” a versbe, magára vonatkoztathassa azt.

„... a versek túlnyomó többsége elsődlegesen és közvetlenül nem az olvasóhoz, hanem valaki vagy valami máshoz, vagy senkihez sem szól, s legfeljebb csak e »máson« vagy »senkin« keresztül, közvetve szól az olvasóhoz... A költő az esetek többségében megteremti vagy legalábbis előkészíti annak lehetőségét, hogy az olvasó bekapcsolódjék a kommunikációs folyamatba.” — olvashatjuk Hankisnál.

Vicei az ismerős, szomszéd vagy akár polgártárs terminus helyére — környezet — biggyeszi a barát szót, hogy ily módon testközelbe férközhessen. Egyúttal tipizál, szabványosít is.

„baráttal
ugyanazon a képeslapon lakunk
felfigyeltem
náluk mindig pontosan délben kész az ebéd”

Állhatna itt: egyugyanazon városban, de így bővebben informál; a „képeslap” érezteti a hamisságot, a csalást, a puszta látszat keltését.

„... a költemény(ek) immanens struktúrájában számos »nyelven« vele járó és tartalmi többlet fedezhető fel; s ezek jobbra nem kommunikációs (gondolatközlő) funkciót töltenek be, hanem elsősorban esztétikai információt közvetítenek és sugallnak.” (Zsilka T.)

„Felfigyeltem — ismét önmagáról vall (egocentrizmusa végigvonul költészetén) közvetett úton hiszen ő minden bizonnal más, mint az, ami érdeklődését felébreszti, amire felfigyel — nálunk mindig pontosan délben kész az ebéd”. A tradíciók, sablonok világával állítja szembe énjét.

„Jelentős problémájuk a bronz-tekintélyek, a souvenir-szfinxek: »száztorkú panaszunk a szobrok sem érdemlik« (Vicei). Úgy járnak az emlékműveket, mint Cassavets hősei Shadows c. filmjében a múzeum szobrait” — jellemzi Tolnai O. a Hol ó hol előszavában.

Továbbá: „barátom elégedett / jól megszerveztem az időjárását”. A konfliktusok során a költő volt kénytelen „megszervezni”, ő a magányos tölgy és barátja az elősködő fagyöngy.

„kiderül
barátom is előbbrevalónak tartja
a maga emésztését”

Barátom is — mi marad, ha az utolsó kapocs is fellazul? A költő, mint már írtuk, próbálkozik, újra meg újra, végül környezetet változtat. Egy saját világot teremt.

„Minden játszó gyerek úgy viselkedik, mint a költő, amikor saját világot teremt magának, helyesebben világának dolgait új, neki tetsző

rendbe sorolja. A játék ellentéte nem a komolyság, hanem — a valóság. A gyermek minden affektus-töltés ellenére játékvilágát nagyon jól megkülönbözteti a valóságtól, és képzelt tárgyaival és viszonyaival szívesen támaszkodik a valóságos világ fogható és látható dolgaira. Egyedül ez a támaszkodás különbözteti meg a gyermek »játékát« a fantáziálástól.” — magyarázza S. Freud.

Környezetet változtatni, így születik a *Meditációk a szökéshez*: „italomat futva hörpinteni / jaj ez az én utolsó vonatom...” Mikor úgy véli, megérkezett: „vagy sikerült volna / társtalan-tisztán / csak egymagam / átmenni”, maga is meghökken az esetleges siker láttán.

A keretet — megfestett világát — élettel tölti ki. Ekkor íródik a *Mediterrán képeslapok ciklusa*. A szökés, noha látszólag kielégít:

„puhán esik a heverés is
e pasztell-köveken
aztán majdhogynem karonfog
a fehérnemű-fűzerek vidámsága”

— mégiscsak utópia. Belátva ezt, kénytelen visszaereszkedni: „amikor hazajöttem a tengerről / s nem tudtam mihez kezdeni”.

Vicei költészetének következő, napjainkban kibontakozó, korszakát képezik a már említett „horgolt” versei, hiszen e költeményeit filigránműves módjára faragja, építi.

A *Vers betegágyból* egyike első költeményeinek, azonban már itt kimutathatók szecessziós képei, a most ismertető réteg csirái, melyeket azután évekig hanyagolt, talán a „divatnak” engedve, hogy később, a leegyszerűsített, megszürt formákat elhanyagolva, félrevetve, újra a műves-munkához lásson.

„apró festmény —
nekem ennyi a világ
hóbundás bozótok
ballagnak elő a ködből
ablakomon
hegyes fekete póznák
girhes-csontszikár fák
kelletlen mutatják
magukat”

(*Vers betegágyból*)

A *Szecessziós kép* című költeménye azt a látszatot kelti, hogy felhagyott a lázadással, a „kérdőjel” kitörlődött a pontok társaságából:

„szőlőutcák fókuszában
növényzöldben
égbolt darabkája
a kiszáradt kékköves hordó
ünnepel ma
gereblye nyeseő metszőolló
nagynéni őriz füstölgő kondért”

Megtéveszthet a könnyed képek eredményezte látszólagos idill, sőt a vers elemei — égbolt, ünnep — kiváltotta kellemes ünnepélyes hangulat, melyet a szőlőutca, kékköves hordó, gereblye, nyeső hivatott realizálni, a valós világ elemeire átültetni.

Azonban íme újra kísért, megcáfolva a fönt írottakat, a lázadás:

„reneszánsz hasak között
kecskelábakon sóhajt
az asztal
csillogó jólét a húslevesen”

— hiszen ez az egység nyugodtan egy csoportba rendezhető a már tárgyalt „felfigyeltem / náluk mindig pontosan délben kész az ebéd”-del, vagy a „barátom is előbbrevalónak tartja / a maga emésztését” sorokkal, talán még egy kissé bántó is a lázadás ilyenfajta, egysíkú formája.

Már a Szecessziós képnél is rámutattunk egy vegyes érzelem kiváltására: egy túlzásokig torzított, rózsaszín kép megteremtése, melynek egyedüli szerepe, hogy a kontrasztot adja, hogy megszilárdítsa és sokszorozza az őt követő, valódi közlés hatását, de ezen összhatás még inkább jelen van a költő utolsó verseinek egyikében, a Térzenében:

„májuszöld hársak alatt
a szökökút süteményes krémbevonata
kék-piros-sárga
fasorok közén
rozsdás salakfedte tér
kottaállványbokrokban
villogó rezek
kék posztón
Nap-parazsu gombok izzanak”,

majd ezt követően a valódi közlés:

„körül
feszes ünnepi tömeg
vasárnap”,

fokozva a fönti három sort:

„továbbá itt egy összkomfortos pad
éhenkórász-kvartély
ki van a bolond Imre segge
tisztelenül korog egy gyomor”,

és egy groteszk vigyor:

„szárnyal ó szárnyal a térzene”.

Sorra exponál, az észlelt dolgokat, az általuk kiváltott reflexiókat többnyire azonnal rögzíti, utólagos csiszolás, a visszatekintők tér-látása nélkül. Nyerve ezáltal eredetiséget, a valóságviszonyok reálisabb ábrázolását; azonban a sűrítés-szűrés híján nagyobb a hibalehetőség is. „Az új... nem véletlenül jelentkezik, hanem asszociációkból és tudásból bontakozik ki. A műalkotás nem készül el teljesen az ihlet ideje alatt: felülvizsgálatot és bírálatot igényel.” (C. Patrick)

Máskor nem reked meg a bemutatás, az ábrázolás szintjén, nem elégzik meg a felszíni látszattal, a dolgokat szemcséire próbálja bontani, a lényegbevágó egység után kutatva, a valóság látszatburka alá igyekszik hatolni, „a lényegét akarja megkeresni — lényeglátó szenvedéllyel vagy intellektuális belelátással, révülettel vagy spekulációval.” — vonatkozathatjuk Baloghra Szabolcsi M. a művészt jellemző fenti néhány sorát.

„Érdeklődése több irányba vonzza: szonettet ír és gyermekdalt, szabad verset és kötött szótagszámú balladát... Irónia és ellágyulás, gondolatosság és gondtalan, önkénytelennek tetsző dal, már-már tökéletes versek s kezdetleges versszakok” — leltároz Hornyik Miklós Balogh költészetében.

Szabad vers és kötött formák: mintha bizonytalankodna,

„aztán az éj a küszöbre ül
vagy a templom elé
ásítózik lehajtja fejét
és megérkezik a férfidalárda
lehet éltetni valamit
csak a lárma a fontos”

(Eltűnt az éj)

„Ah! Elhagytál engemet, drága,
Hiányzik nagyon gyémánt varázsa
Szemednek, s hattyú nyakad
Csak halvány, fehér emlék marad...”

(Eltűnt az éj)

mintha nem találná a számára legmegfelelőbb, leginkább idomítható megoldást. Az önmegtagadás, a széjjelhúzás világosan tükröződik a fent idézett vers, az *Eltűnt az éj*, két kiragadott egységből is, még ha kontrasztként használja is a költő.

Verseiben a szemléletmód eredetisége, a hitelesség mellett kimutatható a mondanivaló, azonban — mint az imént is láthattuk — a kifejezés újszerűsége hiányzik. Gyakran alkalmaz rímekbe szedett sorokat — „a rím hol hangfogó szerepet tölt be, s az a rendeltetése, hogy megfékezze a nekivadult indulatot, hol pedig egy megnyilvánulni akaró, tiltott indulatról tolja el a hangsúlyt egy megengedett és szelídebb indulatra... úgy foghatjuk fel, mint »kompromisszumos képződményt« a kifejezésre törő komplexumok és az őket visszafogó cenzúra között” (Charles C. Baudouin) — de jogos a kérdés: beszélhetünk-e Baloghnál

a rím effajta emelkedettebb szerepéről, nem pedig a már az olvasó által is elfogadott zeneiségre tör-e, a csengést hajszolja.

Legtöbb esetben a vallás anyagához nyúl, „kedvenc témáit a bibliából meríti” (Hornyik):

„Gyűlöl-gyűlöl isten engem,
s hogy számban méregfog nincs,
kezembe hideg szuronyt adott,
elárulta: legnagyobb kincs”

(Kósza sorok, lehajtott fejjel)

vagy:

„s fenn az Úr ül megmerevedetten
körötte jégből angyalok,
imájuk halk szóval én vagyok...”

(Magam embersége)

továbbá:

„... és megmagyarázom
az összeverődött gyülekezetnek, hogy a
fakeresztek innen mind elkorhadtak,
új Isten született, új Nagyasszony
jajgatott, és valódi az apám,
nem lelki megtermékenyülés a
fényes gyümölcs...”

(Dal a porból elevedetett három királyokról)

A példák további halmozása fölösleges; Balogh a mitológiával mint mezővel, mint tátongó térrel, mint egy kínálkozó lehetőséggel rendelkezik, mely mezőt, teret azután önmagával népesíti be (új Isten született / imájuk halk szóval én vagyok), hogy kibontakoztathassa eredeti énjét: eretnekségét:

„Az utolsó vacsorán kiköptem a kenyeret,
testedből kelt kenyeret, Uram.
Én élni akarok.”

(Létadás)

Nem vállalja a szentek szerepét, kiköpi a kenyeret, az úr testéből kelt kenyeret, ugyanis a szentek halhatatlanok, ő halandó akar maradni, én élni akarok, horkan fel.

Metafizikus barbárok dala — a római kapukat döngető barbárok képeiben jelentkezik, csupasz testi erejével, hatalmakat döntő barbár-hévvél. Egyúttal szakítás a vallással is: „isteneink és szellemeink tapsolnak / ha bőgő keresztimádókat látnak keresztben”. Azonban mi, ha széjjeloszlik a káosz, ha megreked a láz, ha elmúlik a hév:

Ó, jaj, elment a szél,
elment a szél és itthagyt,
itthagyt egyedül a napon,
egyedül a napon megfagyok.

(Egyedül a napon)

Majdhogynem szójáték és mégis sokatmondó sorok ezek, ugyanis a költő, lévén célja az értelmes és hatásos közlés, ügyesen versébe kódolta azt a Helyzetet (elment a szél, itt hagyott, egyedül a napon), amely mintegy kihívta, motiválta a versben megfogamzott Választ (megfagyok), és létrehozta magát a verset (Hankiss alapján), biztosítva a lehetőséget, hogy bárki könnyen magára vonatkoztathassa a sorokat, bárki azonosulhasson a költő személyével, vállalva sokszor igen keserves, meghurcolt sorsát, mert végső fokon „mások életét átélve találunk reá saját magunkra. Valami újat, mást, eleddig titkon szunnyadó ismeretlent fedezhetünk fel ekképpen önmagunkban.” (Zolnay V.)

Szakítás a vallással, az eretnekséggel — de vajon szakítás-e ez, jogában áll-e a költőnek, képes-e, meghazudtolva korábbi önmagát, félredobni addigi viszonyulásait a dolgok iránt? Nem, írja S. Freud, „alapjában véve semmiről sem tudunk lemondani, csak becserélünk egy valamit egy másik valamire”: az egyházi eretnokséget „polgári lázadásra.”

Nem elfogadni a töviskoronát, nem imádott bálvánnyá, egyszerű jelképpé válni — kérj inkább egy maradék puskaport, írja Balogh Che című költeményében, egy marék puskaport, és szórd ide közénk, kérj inkább ólmot, folytatja, ólmot és bátorságot nekünk.

Majd népi motívumokat sző az epikus hangvétellű versbe:

„meglátod tavaszra megindulunk

.

meglátod tavaszra illatosabb lesz
a barackvirág meg vidámabbak lesznek
a hegyi pásztorok is barmaik
egy helyett kettőt ellenek majd örömben”

Ezt követve elkeseredetten hajtogatja: „nagyon szépen kellene téged megsiratni”, végül pesszimizmusba csap át:

„nagy a mi fájdalmunk vonítani se
tudunk sírni se dermedni se”

TARI ISTVÁN

Tari István kezdeti próbálkozásaira a sok esetben öncélú képhalmozás jellemző, verseivel csupán érzékeink kielégítésére törekszik. Költeményeiből kimaradt a többé-kevésbé új mondanivaló — viszont mondanivaló nélkül a vers pengő érc, vagyis „a nyelv önálló életet kezd élni,

önmagáért válik fontossá, a jelölő túlnő a jelöltön, a szavak mágiává lesznek s illattá, a vers egészéből kiszakad a kép, önálló életre kel” (Szabolcsi M.).

„a cirmos ajándék-almán
picurka fogaid
megbarnult helye
meditál”

(Emlék helyett)

Hiányzik a képeket összetartó kohéziós erő, széjjelrobbannak a sorok, a költői „megszenvettség” hiányában képtelenek verssé összeállni.

„visszatérő bűnösök
lopták
bomló kertedből az
orgonát
ölelő fűvében ficáncoló nyelvecskék
lubickolnak”

(Rohadt fogam emlékére)

Komlós A. fejtegetéseit — ha feltételesen is — elfogadjuk, szembetűnik, hogy Tari egy általános, Komlós szerint a korra jellemző hibába esett: „A szürrealizmus óta divat a hasonlat-hajsza, egy költő tehetségét már-már azzal mérjük, milyen mennyiségű, és milyen frappáns metaforát használ.” Majd következőképpen próbálja igazolni állásfoglalását: „A jól megvilágított szobában hasztalan gyújtok meg több villanyt, a szoba ettől már nem lesz világosabb, csak a szemem fog káprázni.”

„Avartenger . . .
Rozsdás fák . . .
Tétova,
ezüst
bikanyál”

(Ősszel az erdőben)

Tari lírai alkat, a hangulatiságra törekszik, helyesen, ugyanis a líra, „a vers nem érzéki erőben akar versenyre kelni a festménnyel, a vers, még a leíró vers számára is a hangulat a fontos, s ehhez a szavak közelebb férnek, mint a színek” — von párhuzamot Benedek M. a líra és képzőművészet között, rámutatva a hangulatábrázolás, -keltés fontosságára.

„vérkazlakkal
tajtékozó
ősz
honnan ez a ritmus
ujjaidban”

(Tutti)

A hangulatot képeivel igyekeznek megteremteni, néha kieroszakolni az olvasóból. Az érzések azonban sokszor felületesek, a költői mélység — a lírai szépség egyik sajátos kategóriája hiányában, mit a collage-szerkesztés számlájára róhatunk fel.

„Tari István: Talajvér című verse a formakezelés feltűnő biztonságáról tanúskodik... az erő és a kifejezés szenvedélyének irányába fejlődött. Költői ihletettségu heves festoiségében a filigrán rajz is helyet kap.” — írja Juhász Géza.

Talajvér c. ciklusa pályagrafikonján az akkori maximum, minden egyes scalpja egy-egy hiú győzelem a felvetődő problémák felett. Minden megszerzett scalp egy-egy újabb érintkezési lehetőséget kínál a maszk alá rejtett tényekkel.

Meg kell említenünk a fekete, a sötét és a tük, tövisek kísértetiesen visszatérő árnyát. A fekete tartalmaz egy bizonyos szorongást, izgalmat — hasonlóképpen, mint amikor belépünk egy sötét szobába: nem tudjuk, hová kerültünk, merről érhet bennünket valamilyen külső hatás, nem érzékeljük a falakat — a távolságok a végtelenig terjeszkednek. A tük viszont:

„anyám varrógépe
a legtökéletesebb fegyver”

— nem a fegyver erőssége, hatásfoka a fontos, hanem az ellenállás, a cél érdekében történő tudatos küzdelem. „Az éj gombostüi” — a csillagok egy kedvező alkalmat nyújtottak a két motívum láncba fonására.

Hernyóéréskor, ez a költeménye egy, a vers szintjére emelt útinapló, sorokba tördelt élmény- és reflexióhalmaz. A szelvényezettség, az elidegenedés — a Lukács-féle „eldologiasodás” jellemzi.

A törés pillanatában, a líra és a próza — pontosabban prózavers — határán születik az Érvénytelenített nyikorgások című költemény, melyben maga a költő mondja ki a bíráló szót:

tíz évig faragtam
és
nem
forog

.....

tíz évig faragtam
és
nem
fo
R O G

Etüdök, ujjgyakorlatok — talán egy nagyobb feladat, erőmegfeszítés elé. Sikerült „időzített képeket” teremtenie, jól időzítetteket, melyek ezáltal funkciót nyernek, s nem pedig fékeznek. Interpunkciók, nyelvi grammatikai megmunkáltság jellemzi ezen írásokat, melyeket az epikum hiányában inkább prózaverseknek, mintsem prózának tekinthetünk. Bővérü mondatok, fokozás, fel-feltörő gondolatrítmus — határozhatnánk meg Tari István legjobb kísérletezéseit.